

процесів. Замість «приватизація, приватизація, приватизація» виявилось, що законність є набагато важливішою [2]. Аналіз трансформаційних процесів в державах, що проводять вестернізацію дозволяє стверджувати, існують певні інститути та певні функції, фундацію та забезпечення яких держава повинна забезпечити в першу чергу. І конституційний контроль, безумовно відноситься до такого роду інститутів і функцій. З іншої сторони відсутність законності породжує проблеми як у самому конституційному контролі, так і для нього.

Суть основних проблем функціонування органів конституційного контролю можна звести до декількох напрямків. Перший із них полягає в неадекватних конституціях, які лише формально відповідають критеріям конституціоналізму, та й то не завжди, а точніше інституціоналізують те, що прийнято називати деякими дослідниками номінальним конституціоналізмом. Конституції суперечливі за змістом, переповнені загальними деклараціями, безкінечними двозначностями та обтяжені необмеженим принципом прямої дії. Другий фактор – атавізми та правові лакуни. Причому вони містяться системно так би мовити, починаючи від конституцій, і закінчуючи законодавством. Основна шкода від них – в порушенні системності, що є визначальною рисою права. Враховуючи те, що мова йде про країни з континентальної правової сім'ї, органи конституційного контролю знаходяться в гіршій позиції порівняно з країнами загального права де останні можуть заповнювати лакуни, у випадку коли вони створюють казус і конфлікт. Третє – неадекватне позиціонування конституційного контролю, що виявляється насамперед у неякісно сконструйованих повноваженнях. В одних випадках їх занадто, в інших недостатньо, а в цілому наявні повноваження дозволяють легко «використовувати» конституційний контроль у вузько політичних цілях. В кінці-кінців, подібного роду неузгодженості, надзвичайно сильно впливають на автономний статус органу конституційного контролю, а точніше, належна автономія не забезпечується.

Як показує досвід країн, що трансформують свої правові системи шляхом вестернізації, імплементація та функціонування конституційного контролю зіштовхується з рядом проблем. До першої групи можливо віднести проблеми пов'язані з неадекватною інсталяцією конституційного контролю в держаний механізм. Це виявляється насамперед в недостатній або навпаки гіпертрофованій компетенції. Як приклад, можна навести Білорусь, Україну Казахстан – де об'єм компетенції через вказаний чинник, змінювався. Друга група проблем, є наслідком відсутності правової держави в даних країнах як системи, коли деякі її принципи (законність), не діють або діють не в повній мірі. Як наслідок належна робота таких орган утруднюється, або стає неможливою. В результаті цього виникають проблеми типу реалізації рішень подібних органів. І третя група проблем функціонування, має фундаментальний характер, оскільки пов'язана з неналежною реалізацією принципу розподілу влад, та системи стримувань і противаг, що призводить до надзвичайно гострих конфліктів з іншими гілками влади. Причому гострота конфлікту може бути настільки сильною, що це може закінчитись припиненням функціонування таких органів (РФ).

Список використаних джерел:

1. Ваславский Я. И. Конституционные условия для демократии: сравнительный анализ / Я. И. Ваславский. – М. : МГИМО-Университет, – 2008. – С. 5.
2. Gwartney James, Lawson Robert et al. Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report. – Washington, DC: Cato Institute, 2002.

* *Сліденко Ігор Дмитрович – доктор юридичних наук, головний консультант Інституту законодавства Верховної Ради України.*

УДК 342.97

Ігор Сопелкін*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Стаття присвячена дослідженню становлення та розвитку профспілкових організацій з конституційно-правових позицій. Важлива увага відводиться розгляду історичних аспектів профспілкового руху на основі світового досвіду. Аналізуються конституційні та законодавчі

ознаки профспілок, на основі чого пропонується узагальнене визначення професійних спілок у конституційному праві України.

Ключові слова: професійні спілки, поняття професійних спілок, право на свободу об'єднання, громадські організації, профспілковий рух, еволюція профспілкового руху, конституційні права.

Сопелкин И. С. Конституционно-правовые аспекты становления и развития профсоюзных организаций.

Статья посвящена исследованию становления и развития профсоюзных организаций с конституционно-правовых позиций. Особое внимание отводится рассмотрению исторических аспектов профсоюзного движения на основе мирового опыта. Анализируются конституционные и законодательные признаки профсоюзов, на основе чего предлагается обобщенное определение профсоюзов в конституционном праве Украины.

Ключевые слова: профсоюзы, понятие профсоюзов, право на свободу объединения, общественные организации, профсоюзное движение, эволюция профсоюзного движения, конституционные права.

Sopelkin I. S. Constitutional and Legal Aspects of the Trade Unions Formation and Development.

The article is dedicated to the analyses of the formation and the development of the trade unions from the view of the constitutional law. A particular attention is paid to the consideration of the historical aspects of the trade union movement on the basis of world experience. The author analyzes the constitutional and the legislative features of the trade unions and suggests a generalized definition of the trade unions in the constitutional law of Ukraine.

Keywords: trade unions, trade unions concept, right to freedom of association, NGOs, trade union movement, trade union movement evolution, constitutional law.

Питаннями дослідження профспілок як громадських організацій займалися та займаються такі вчені, як В.Ф. Цвях, Н.П. Гаєва, О.Д. Шемяков, О.М. Мовчан, Г. Осовий, В.П. Щербakov та ін. Однак, окремі аспекти становлення та розвитку профспілкових організацій все ще потребують свого дослідження з позицій конституційного права.

Метою статті є удосконалення конституційно-правових аспектів становлення та розвитку профспілкових організацій. Для досягнення поставленої мети у статті необхідно вирішити такі основні завдання: визначити історичні аспекти профспілкового руху на основі світового досвіду; проаналізувати конституційні та законодавчі ознаки профспілок; запропонувати узагальнене визначення професійних спілок у конституційному праві України.

З огляду на поставлені завдання, зауважимо, що Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави і мають бути забезпечені законодавчими актами, які направлені на врегулювання різних правовідносин, оскільки це є головним обов'язком держави та основоположною складовою процесу реформування правової системи України на шляху розбудови демократичної держави та громадянського суспільства. Основним показником діяльності держави у цьому напрямку є не лише нормативне закріплення конституційних прав та гарантованість їх реалізації, а й відповідність цих норм міжнародним стандартам.

Важливим елементом, стрижнем громадянського суспільства, однією з найефективніших артерій взаємодії держави і суспільства та важливим елементом стабілізації трансформаційних процесів, що відбуваються в ході реформ, є сукупність громадських організацій. Саме від якості їх функціонування залежить становлення громадянського суспільства в Україні. Таким чином, немає сумніву в значимості виявлення проблем у цій сфері і розробка шляхів їх подолання.

З огляду на зазначене додамо, що основою створення будь-яких громадських організацій є право на свободу об'єднання як одне з фундаментальних конституційних прав людини і громадянина. У статтях 36, 37 Основного Закону нашої держави містяться конституційні норми, які безпосередньо є правоутворюючою основою створення та діяльності професійних спілок як громадських організацій. Закріплення Конституцією України права на свободу об'єднання є відтворенням у ній положень статті 20 Загальної декларації прав людини [1], статті 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2], статті 11 Конвенції про захист прав і основних свобод

людини [3]. Водночас стаття 36 Конституції України дещо відрізняється від міжнародно-правових норм, оскільки останні ведуть мову «про кожну людину», а Конституція – лише про громадян України [4, с. 68].

Таким чином, Основний Закон чітко визначив, що громадяни України для здійснення і захисту своїх прав і свобод, а також задоволення політичних, економічних, культурних та інших інтересів мають право на об'єднання в політичні партії та громадські організації. До громадських організацій частина третьої статті 36 Конституції відносить професійні спілки, які об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Участь громадян у професійних спілках допускається тільки з метою захисту власних трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Варто відзначити, що реалізація конституційного права на об'єднання у профспілкові організації здійснюється на рівні Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [5].

Перш ніж дослідити теоретико-правові аспекти визначення поняття професійних спілок, вважаємо за доцільне проаналізувати еволюцію профспілкового руху, взявши за основу зарубіжний та вітчизняний досвід. Адже існування профспілкового руху в країні – це ознака рівня цивілізованості держави, тому є всі підстави наголосити на важливості дослідження цієї проблематики не лише на науково-теоретичному рівні, а й для розвитку демократичних традицій держави та громадянського суспільства в Україні.

Отже, за історичними свідченнями в усіх країнах на певному етапі суспільного розвитку виникали певні об'єднання людей за професійною ознакою.

Як зазначає В.Ф. Цвих, появі професійних спілок як соціально-економічної організації передувала довга передісторія. Ще у стародавньому Римі існували свого роду колегії, які утворювалися за ознакою професійної діяльності – гетерії, професійні братства, публічні колегії, колегії ремісників. У добу ж середньовіччя на зміну колегіям приходять корпорації – торгові гільдії та цехи ремісників. Однак, на думку науковця, профспілки в їх модерному вигляді могли постати лише за якісно відмінних від рабовласницьких чи феодальних соціально-економічних умов, які виникли разом із індустріальним типом виробництва та капіталістичним способом організації праці. Вони з'явилися тільки у новий час, коли капіталізм створив соціально-економічне підґрунтя для зародження і росту тривало діючих асоціацій найманих робітників [6, с. 120-121, 125].

Дійсно, ті організації, що існували в докапіталістичну добу суспільного розвитку та об'єднували людей однієї спеціальності: ремісників, мануфактурників, аптекарів та інших, лише умовно можна вважати профспілковою організацією, це були прообрази сучасних профспілок.

Тільки з розвитком капіталістичних відносин, що супроводжувались як суспільним поділом праці, розвитком промисловості, розширенням товарного ринку, посиленням конкуренції, які породжували різноманітність інтересів соціальних груп у присвоєнні результатів економічної діяльності та призвели вже на ранньокапіталістичній стадії виробництва до загострення відносин між «працею» і «капіталом», змушуючи підприємців постійно вишукувати шляхи зменшення собівартості продукції, так і становленням конституційних інституцій влади, можна говорити про зародження профспілкового руху.

Безпосередньою ж передумовою виникнення профспілок стала промислова революція в Англії, яка триваючи з 60-х років XVIII століття до 30-х років XIX століття, з одного боку, перетворила її не тільки в індустріальну країну, а й в індустріальну «майстерню світу», а з іншого, стала причиною вивільнення зайвих ткачів, прядильників і в'язальників, зростання відсотку безробітних найманих працівників. Це, своєю чергою, вплинуло на появу та розповсюдження робітничого руху, основними вимогами якого на ранній стадії були: загальне виборче право (наприклад боротьба чартистів в Англії), свобода утворення асоціацій і зборів, свобода асоціацій і право на страйк. Наприклад, однією із перших вимог (англійського) робітничого руху була також: «справедлива робота для справедливої заробітної плати». Для досягнення спільної мети гідного існування були виставлені вимоги встановлення мінімальної заробітної плати в колективному договорі або державним регулюванням, «вісім годин на день», пізніше «п'ять днів на тиждень», безпеки праці, захисту від звільнення та захисту під час хвороби і безробіття.

Не зважаючи на те, що в 1799 і 1800 роках ухвалено закони про заборону будь-яких робітничих об'єднань, належність до яких і участь у заворушеннях підлягали покаранню як кримінальні порушення, штучно спинити розвиток профспілкового руху стало вже неможливо: невеликі спілки продовжували створюватися, хоча вимушені були працювати в підпіллі. Лише в 1824 році, коли заборона на профспілки була скасована, вони почали працювати відкрито Були

сформовані кілька нових груп, в основному в гірничій та текстильній промисловості. В 1834 році з ініціативи промислового власника Роберта Оуена була створена Велика національна консолідована профспілка [7].

На відміну від країн Західної Європи, де профспілки були створені ще в епоху домонополістичного капіталізму, профспілковий рух на українських землях з'явився значно пізніше.

Історія профспілкового руху в Україні бере початок на західноукраїнських землях, що перебували у складі Австро-Угорщини. Перші відомості про організацію, яка поставила питання соціального захисту своїх членів, датуються осінню 1817 року. Незадоволені утисками та свавіллям робітники поліграфічної фірми об'єдналися в «Товариство взаємної допомоги членів друкарської справи» та 6 листопада цього ж року відкрили касу добровільних пожертв для хворих робітників [8, с. 83].

У другій половині XIX століття профспілковий рух на західноукраїнських землях пройшов період від свого становлення до централізації. Так, під впливом революційних подій 1848 року у Львові у світ вийшла перша профспілкова газета «Приватний службовець», де порушувалися проблеми умов праці робітників, невиплат заробітних плат та інші соціальні питання, а 8-9 вересня 1895 року знову ж таки у Львові відбувся перший загальний з'їзд поліграфістів Галичини, за рішенням якого було утворено загальногалицьку професійну організацію «Вогнище» [8, с. 89, 96].

На теренах Російської імперії, куди входила й більшість українських земель, профспілковий рух з'явився в епоху імперіалізму та зв'язується з активною страйковою боротьбою 1894-1904 рр.

Основною базою для створення постійних профспілкових об'єднань були страйки, заводські комітети, заводські комісії та інші організації працівників, які боролися за свої економічні права. Ці організації об'єднували всіх працівників, висували вимоги до власників, брали участь у вирішенні трудових конфліктів. У цей же період був прийнятий закон під назвою «Тимчасові правила про професійні суспільства, фундувані для осіб, зайнятих в торгових і промислових підприємствах або для власників цих підприємств» [9, 43].

Революційні події 1905 року, в результаті яких відбулося перетворення Росії з абсолютної на конституційну монархію, також дали значний поштовх до активізації діяльності профспілок: з грудня 1905 року бере початок утворення профоб'єднань робітників, а саме: заводських комісій, комісій уповноважених, депутатських або делегатських зборів. Багато з цих об'єднань виникало на основі закону про фабричних старост, межі якого були розширені під впливом революції зі згоди адміністрації підприємств та місцевої влади. На тлі революційного настрою суспільства того часу, крім профспілкових організацій, утворюються різноманітні громадські організації політичні партії та рухи. Більшість з них проіснували недовго, але профспілкові об'єднання, підтвердивши свою необхідність, продовжували свою діяльність. Такі організації утворювались на великих підприємствах та установах, з подальшим їхнім галузевим згуртуванням, об'єднуючи великі маси людей. Існували й такі рухи та партії, котрі намагались надати профспілкам політичного забарвлення, використовуючи їхній суспільний авторитет [10].

Після революції 1917 року та остаточного встановлення влади більшовиків на теренах колишньої Російської імперії профспілки, за словами О.Д. Шемякова, були перетворені на приводні ремені правлячої партії. З цієї миті їх цілі та задачі кардинальним чином змінилися. Членство в профспілках набуло масового характеру, а самі вони були вписані в політичну систему суспільства як «школа комунізму» [9, 43], іншими словами, допомога профспілки, як одного з методів впливу на трудові маси, що використовувався в період революційних подій, вже втратила для партії більшовиків своє первинне вирішальне значення.

Можна погодитись з такою характеристикою автора, оскільки аналіз документів, матеріалів, наукових досліджень з історії діяльності профспілок за часів існування СРСР засвідчує, що їхня діяльність висвітлювалась виключно через призму взаємин з радянською владою.

В Україні втручання в незалежність профспілок було розпочато в квітні 1921 року на Всеукраїнському з'їзді профспілок. Саме з цього періоду починається наступ на їхню нейтральність й нав'язується повна залежність українського профруху від ВЦРПС [10].

Остаточне одержавлення регулювання діяльності профспілок відбулося наприкінці 20-х років XX століття, коли командно-адміністративна система управління економікою прийшла на зміну НЕПу. Дійсно, в кінці 20-х на початку 30-х років XX століття народний комісаріат праці злився з ВЦРПС, внаслідок чого на профспілки було покладено функцію скасованого державного

відомства. За умов соціалістичної системи господарювання, що виключала конкуренцію та кооперацію, та перетворення господарства країни в єдиний народногосподарський комплекс, який здійснював виробничу діяльність по єдиному плану та під керівництвом єдиного органу управління – уряду, боротьба профспілок з останнім з приводу умов виробництва втратила свою актуальність та ставала зайвою. Профспілки, разом з партійними та державними органами, стали елементом єдиної системи загальнодержавного управління.

Таке правове становище профспілок передусім було результатом того, що Конституцією СРСР 1936 року встановлювався виключно сам факт організації профспілок без надання їм будь-яких прав та регламенту суспільної діяльності внаслідок чого вони були позбавлені конституційно-правового захисту [9, с. 44; 11], іншими словами, перетворилися в установи по реалізації державної соціальної політики, ставши офіційними органами соціального управління, а не соціальної боротьби.

На початку 90-х років розуміння існування та діяльності профспілок якісно змінилося. 6 жовтня 1990 року створено Федерацію незалежних профспілок України, яка стала правонаступницею Української республіканської ради профспілок. Декларацію про заснування Федерації підписали 25 республіканських галузевих профспілок та 24 регіональні міжсоюзні профоб'єднання [12].

Слід наголосити, що якщо раніше основним завданням цієї громадської організації вважалося лише поліпшення трудових правовідносин, то на сучасному етапі розвитку Української держави основними функціями професійних спілок є представлення та захист основних конституційних прав громадян. Профспілки можуть представляти інтереси працівників, беручи участь у виборах органів державної влади та місцевого самоврядування, виступаючи з пропозиціями про вдосконалення законодавства, приймаючи участь у розробленні стратегічної лінії державної політики в економічній, соціальній, духовно-культурній сферах життєдіяльності українського суспільства. Проте на сьогодні нагальною є необхідність розроблення більш дієвого правового механізму реалізації професійними спілками їх ініціатив.

Саме з метою знаходження нових форм, методів роботи Федерації профспілок України, які сприятимуть активізації її діяльності, визначення її місця й ролі за нових умов державного розвитку, була прийнята концепція розвитку Федерації профспілок України, де визначені основні засади діяльності організації [13].

Разом з тим, зазначимо, що дослідження будь-якого явища неможливе без з'ясування змісту його поняття, до якого входять найсуттєвіші ознаки. Не є винятком тут і поняття професійних спілок. До цього слід додати, що абсолютно незмінних понять не існує, вони перебувають у постійному розвитку, що призводить до їх збагачення та наукового вдосконалення.

Так, із наведених вище конституційних положень, що стосуються професійних спілок, можна виокремити такі ознаки останніх. По-перше, професійні спілки є громадськими організаціями, по-друге, вони об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності, по-третє, метою створення таких організацій є захист трудових та соціально-економічних прав та інтересів громадян, по-четверте, вони утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. До наведених конституційних ознак професійних спілок у Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» додається ще така ознака як неприбутковість таких громадських організацій. Водночас, на наш погляд, недоліком наведених конституційних та законодавчих приписів є те, що ознаки професійних спілок містяться в різних частинах статті або ж в різних статтях. Тому доцільним вбачається об'єднання цих ознак, скажімо, на рівні зазначеного Закону в одному визначенні поняття професійних спілок.

У науковій літературі існує досить багато позицій щодо визначення поняття професійних спілок. Вони відрізняються одна від одної тим, що береться за основу їх аналізу. Серед основних ознак професійних спілок, навколо яких вчені проводять свої дослідження, є або ж цілі діяльності таких організацій, або ж функції, які вони виконують у суспільстві, або інтереси, які вони переслідують, або способи, якими домагаються задоволення своїх вимог. При цьому всі ці ознаки чітко визначені в законодавстві. До цього додамо, що навіть за такого поділу визначень поняття професійних спілок, серед науковців не має єдиного підходу.

Для прикладу зазначимо, що у визначенні профспілки В.Щербакова робить акцент на тому, що це організації, які представляють інтереси найманих працівників на ринку праці [14]. Тобто, як видається, вчений за основу свого визначення бере цілі діяльності професійних спілок. Натомість інші науковці за основу визначення профспілок беруть функцію, яку виконують останні у

суспільстві (В. Зомбарт, Ю. Авер'янов).

Деякі вчені суть свого визначення профспілок подають через цілі їх діяльності. Так, на їх думку, профспілка – це організація, яка виражає та захищає інтереси трудящих у соціально-економічній сфері [15]. Проте недоліком, як цього, так і інших визначень профспілок є їх односторонність, відсутність узагальненості.

Таким чином, запропонуємо, на наш погляд, узагальнене визначення професійних спілок у конституційному праві України як неприбуткових громадських організацій, що утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів та об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності, створюються з метою захисту трудових та соціально-економічних прав та інтересів громадян.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що професійні спілки, як соціально необхідний інститут цивілізованого суспільства, виникли разом з системою найманої праці і існуватимуть до тих пір, поки існує система, що породжує об'єктивний конфлікт інтересів власника засобів виробництва і найманого працівника. Адже, не будучи політичною організацією, профспілки, в силу своєї функціональної природи та суті, сьогодні можуть та повинні стати важливою складовою сучасної демократії, запорукою розбудови демократичної та соціальної держави.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Урядовий кур'єр. – 2008. – 10 груд.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Урядовий кур'єр. – 2010. – 17 листоп.
4. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика: Монографія / [В.Ф. Погорілко, Л.Т. Кривенко, В.Б. Авер'янов та ін]; відп. ред. В.Ф. Погорілко. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. – 652 с.
5. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – Ст. 397.
6. Цвих В.Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин: дис. ... доктора політ. наук: 23.00.02 / Володимир Федорович Цвих. – К., 2004. – 455 с.
7. Промисловий переворот і індустріалізація в Англії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/economics/leonenko_ei/part5/502.htm
8. Нариси історії професійних спілок України. – К.: Федерація профспілок України, 2002. – 730 с.
9. Шемяков О.Д. Роль профспілок в досягненні соціального миру в умовах ринково-трудова відносин / О.Д. Шемяков // Бюлетень національної служби посередництва і примирення. – 2005. – № 8. – С. 43-51
10. 3 історії розвитку профспілкового руху. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studprofkom.cv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=53
11. Мовчан О.М. Участь професійних спілок України у регулюванні трудових відносин у 20-і роки / Мовчан О.М. // Вісник Академії праці і соціальних відносин. – 2001. – № 3. – С. 5-9.
12. Осовий Г. Профспілковий рух в Україні: нова соціальна роль, стан та перспективи розвитку / Осовий Г. // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 8. – С. 19-20.
13. Концепція розвитку Федерації професійних спілок України, затверджена Постановою Ради Федерації професійних спілок України від 09.12.2005 р. № Р-4-5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v-4-5580-05>
14. Щербаков В.П. Глобалізація економіки бросает вызов профсоюзному движению / Щербаков В.П. // Профсоюзы. – 2001. – № 11. – С. 10-14.
15. Юргенс И.Ю. Профсоюзы вчера, сегодня, завтра / Юргенс И.Ю., Можаяев В.Е. – М., 1996. – 159 с.

* *Сопелкін Ігор Сергійович* – здобувач Інституту законодавства Верховної Ради України.